

SZEMLE

TRENCSENYI LÁSZLÓ: PORTRÉK ÉS ÚTIRAJZOK
PEDAGÓGIAI PUBLICISZTIKA I. FAPADOSKONYV.HU KIADÓ.
BUDAPEST, 2013.

Tóth Tamás Május: Az átvitt értelem

„Két dolog tölti el lelkemet annál újabb és annál növekvőbb tisztelettel és csodálattal, minél többször és tartósabban foglalkozik veled gondolkodásom: a csillagos ég felettem és az erkölcsi törvény bennem.”¹

Ifjúi tartózkodással veszem kezembe Trencsenyi László könyvét, ha ugyan tartózkodás ez még: belépni egy pedagógiai arcképcsarnok ismeretlennek vélt derengésébe. Értetlenül hunyorgok, s alig lelkesedem a kifürkészhetetlen, kimolyolni szükséges „gombostűzajért”² – aztán egyszerre csak magamra ismerem egy könyvekkel teli láda fenekén. Mert ahogy a Karácsony Sándor születésének 100. évfordulójára írt portrét olvasom, egy merenyei út idéződik fel: Molnár Imre bácsi, a település tiszteletdíjas könyvtárosa vezeti be a szerzőt – aki ezúttal épp művelődésszociológus – a könyvek sorstörténetébe.

„Arra panaszkodott éppen, hogy a közeli városból nadrágos emberek jártak a könyvtárban, és kiselejtezték az állományt.

– Utána elmentek, én meg szépen visszahoztam a könyveket, az aranyba kötött Gárdonyit, meg Jókait. Ebben a másik szekrényben tartom. A listájuk meg ebben a másik füzetben van. De van ám egy harmadik füzet is! A helyi tiszteletes hagyta a könyvtárra ezt a ládányi könyvet – halálát érezvén. Megnézi, tanár úr?

Persze, hogy megnéztem. Nyolcvan év egy ládában. Pengős regények mellett az ötvenes évek nevezetes szovjet regényei, még a *Távol Moszkvától*³ című híres-hírhedt »szocreál« mű is...

¹ Immanuel Kant: *A gyakorlati ész kritikája* – részlet

² „Hogy mért tőköl az ember eltökélten / szénásszekérnyi magnószalagok közt / valami furcsa gombostűzajért? / Hogy oka van bár, s ez van céljaképpen, / mégis mivégre, pláne mi értelme?” (Parti Nagy Lajos: *Egy lopott kádé* – részlet)

³ Vaszilij Azsajev regénye a Szovjetunió legyőzhetetlenségéről

– De mi az ott, a láda fenekén? Karácsony Sándor: *Szokásrendszer és pedagógia. Ocsúdó Magyarország. 1947-ből.* Ezt szeretném elolvasni. Egy éjszakára kérem, reggel visszaadom.

– Csak akkor, ha annak rendje-módja szerint beiratkozik a könyvtárba.

Megcsináltuk a kontraktust. Volt egy emlékezetes éjszakám. Reggelre kijegyeztem a könyvet.” (66)

Egy véletlen találkozás története ez az *Ocsúdó Magyarország* című könyvvel, s egyben a könyvek, emlékek, elődök és utódok sors-történetének zanzája is. Majd’ harminc évvel később engem is megtalált ez a kötet – Trencsényi egyetemi szobájában – szintúgy véletlenül, azaz dehogy: szükségképpen és épp időben. „Habent sua fata *cipelni*”.⁴

Nem csak a Szent Kristóf-i *átvitt* (sic!) értelemben, hanem valóban és konkrétan: több köbméter könyvtárat kell megmozgatni a kontextusért. Ide-oda és folyton-folyvást *cipelni*, mozgásban és életben tartani mindazt, ami emberi léptékben megmozgatható. És nem csupán a szerző egyetemi kurzusainak visszatérő tevékenysége e cipekedés – amiben oly sokszor magam is részt venni voltam boldog, Trencsényi jelentős mennyiségű darabot hozott mozgásba, hogy azok az ELTE Pedagógiai és Pszichológiai Karának Kazinczy utcai könyvtárába érkezvén megtestesítsék a több mint 1500 kötetet számláló *Zöld Vadon* gyűjteményt. A „vadon” a könyvtárosok elmondása szerint a mai napig is gyarapszik, bizonyítva a cipekedés konti-

nuitását, noha a tevékenység a „Hoztam egy kis csemegét!” felkiáltással időnként és átmenetileg révbe ér.

Jóllehet, e *cipelés* nem teher, mégis okvetlen súlya van. Ez a valahová tartozás (a belső „erkölcsi” törvény) és a valahová tartás (a csillagos égbolt) súlya, melyek felelősséggel átitatódott létté ölelkeznek egy emberben.

A *portrék* kavalkádjában – mely egyúttal stíluskavalkád is – a családi töredék-történetek, az önkormányzatiság és a közösségi nevelés, a pedagógiai progresszió, a gyermekirodalom, a folklór, a néptáncpedagógia, a drámapedagógia és az úttörőmozgalom nagy alakjainak modern szimfóniája cseng – összeérő és egymásba fonódó szólamokkal. Az ezt követő *Útirajzok*ban szinte naplószerűen, kronologikus rendben villannak fel előttünk a hazai és nemzetközi pedagógiai élet eseményei, melyek egyúttal a személyes pedagógiai fejlődéstörténet állomásai is, a párizsi gyermekfeszítváltól, a szófiai gyermekirodalom-elméleti konferencián át, német és dán iskolalátogatásokon és kerekasztalokon keresztül bizonyos „folyosói szimpóziumokig” (291).

Így a könyv akár breviáriumszerűen is olvasható portréiból, útirajzaiból, apró karcolataiból és finom szilánkjeiből egy felelősséggel megélt és megírni kívánt gyökeresség és sorstelítettség személyes portréja rajzolódik ki. Nem tisztem és nem is szándékom sokadjára szembesíteni a szerzőt önmagával (hogy ti. „Laci, te magadat írtad bele ebbe!”⁵). Nincs szükség

⁴ „Mert ezekből a megszüntetve megőrzött köbmétekekből, miközben folyton szét, azért így-úgy, *kopva* főleg, mégiscsak összeállunk. És mert őket újra és újra szeretni kell. Habent sua fata *cipelni*.” – írja át és felül a Maurus-idézetet Parti Nagy Lajos *A pótkocsis csiga* c. tárcájában. (Maurus még így mondta volt: „habent sua fata libelli”, azaz „a könyveknek is megvan a maguk sorsa”.)

⁵ A pesti Bölcsészkaron a hetvenes évek derekán didaktika szemináriumot vezető, provokatív feladványairól híres Takács Etel (Eta néni) évekkel később e szavakkal méltatja Trencsényi kandidátusi disszertációjának kéziratát. (*Eta néni 1965–1970 [és tovább]* c. portré, 158. o.) „Igen.” – válaszol később a szerző – „Írom magamat.”

erre, mert a korrajzokban és emberi történetekben, e számomra is egyre ismerősebb cipekedésben kirajzolódik Trencsényi László *ars pedagogicája*. Hogy tudniillik például és főleg „*jól jön a pedagógiának az újra fellelt, újra hozzáférhető hagyomány*” (91), melynek terében e személyes, olykor magányos cipekedés közössé válhat, s az új pedagógusgeneráció (ti. mi) saját csillagképeire láthat, és belső törvényeire eszmélhet – a saját cipelést megalapozandó.⁶

Később magamra ismerek egy hagyományban és a hagyomány freinet-i eredetében is; tudom, hogy pár nap múlva valóban kézbe vehetem majd – Trencsényi egyik egyetemi kurzusán – a hallgatókkal közösen szerkesztett szöveggyűjteményt. A már idézett Eta néninek köszönhető a szerző kötődése Célestin Freinet-hez, akiről egy, az útirajzoknál rövidebb, portréba ágyazott „képeslapot” is elhelyez a szövegben. Trencsényi a nyolcvanas években az elsők közt látogathatta meg azt a dél-franciaországi kisiskolát, ahol szabad nyomda működött, melyben a gyerekekkel közösen összeállított tankönyvek készültek. S lám, a generációkon, „*havasokon és Riviérákon*” átívelő hagyomány máig elkísér minket. Trencsényi *Szabadság és kényszer a nevelésben* című kurzusán „*Így készítjük el együtt azt a szöveggyűjteményt minden évben, mely a vizsgára készülés tananyaga lesz.*” (159)

Saját gyökereinket, tükreinket, portréinkat és útjainkat fürkészve jó érzés osztozni Trencsényi László cipekedésében. A finom érzékenységgel megírt krokik,

glosszák, ujjgyakorlatok, egypercesek, személyes jegyzetek, nyílt levelek és nekrológok ismerős-ismeretlen és ismerőssé váló szereplői – e nem szokásos értelemben vett klasszikusok – ugyanis immár más mélységben és más szélességben tükrözik pedagógiai és neveléstörténeti beágyazottságunkat.

„Jellegzetes metodológiai gond [...], hogy a használatos neveléstörténetek a folyamatos fejlődés narratívájában írják le a nevelés történetét, s így csak ebben az értelemben vett klasszikusok öltenek benne testet, hézagosabb a kép egy-egy korszak, egy-egy ellentmondásos, egy képzelt »humanista nevelői önmegvalósítás« ellenében alkotó személyhez fűződő műhely irányzatairól.” (58)

Így a könyv 33. lábjegyzete. S bár a szerző ekkor (1998-ban) a makarenkói életmű hamis, félreértett olvasatainak kapcsán fogalmaz meg általánosabb kritikát a neveléstörténeti kutatásokkal szemben, a recenzens nemcsak a probléma aktuális voltát kívánja jelezni, hanem azt is, hogy Trencsényi könyvében a problémakör maga szépen feloldódik – amennyiben valóban és végképp nem csak a klasszikus értelemben vett „klasszisok” adják a mű gerincét. Mert az olykor ismeretlenebb arcok tükre is a klasszikusokéig ér. „A különbség mindössze annyi, hogy nem találni a végsőre felívelő ódát, diadalittas himnusi kadenciát. Ilyen ugyanis nincs!”⁷ (238)

⁶ Az idézett sort az *Óda a tegnapi asszonyokhoz* c. recenzióban írja a szerző, utalva a magyar pedagógustársadalom önismeretének és öntudatának egyik nagy alakjára, egy hiteles elődre, Domokos Lászlónéra és az Új Iskolára. „Hát persze, hogy!” – kezdi a recenziót. És valóban – teszem hozzá. A XX. század hajnalán, a nagy reformpedagógiai turbulenciában ott ragyog – álló-, majd hullócsillagként – Emmi néni iskolája, ahol a „gyermekközpontság, a játszva tanulás, az érzelmesség, az intuíció, az alkotás, az együttműködés, az aktivitás pedagógiája romlatlanul érvényesülhetett – még akkor is, ha az iskola léte működésének 30 esztendeje alatt gyakran vált bizonytalanná”. (89)

A portrékból elősejő kudarok, jótányi sikerek, meghasonlások és küzdelmek emberivé és még emberibbé kontúrozzák a pedagógiához, a pedagógiai praxishoz való viszonyunkat. Ténylegesen felemelő a tudományos igényesség jegyében sanyargatott vagy épp önsanyargató olvasó számára, hogy „nem protokolláris betonszöveg szólal meg”⁸ (139). A már említett *ars pedagogica* és annak fejlődéstörténete világosan kiolvasható a könyvből. A kifejezésben Székely Róbertné, Judit néni önreflektív, humanisztikus és gyermekközpontú pedagógiai hitvallása szintetizálódik. Erről a *Közösséggel és racionalitással – A félelmek ellenében* című kormozaikban olvashatunk. A szerző egykori osztályfőnöke részese volt annak a változásnak, melynek keretei között a hatvanas évek konszolidációjának félelem nélkülsége – illetve sokkal inkább a „nem félés” vállalása – pedagógiai praxissá vált a Radnóti Gimnáziumban.

A közösség, többek között az osztályközösség szerepe, illetve a társadalmi valóság felé fordulás melletti elkötelezettség nemcsak egy rendkívül időszerű pedagógiai (és politikai) feladat, hanem a kötetten átívelő pedagógiai hitvallás is. Kontextussá válik az elfogadás, a dialógus pedagógiája, s megszületik a demokratikus nevelés, a

progresszió, az önkormányzatiság mellett elkötelezett tanító, tanár, kulturális aktivista, úttörőmozgalmi kultúrfelelős portréja, *aki-a-gyerekekhez-jött*,⁹ s aki „az újabb kíváncsiságok provokátora”¹⁰ (285).

Az fent már bemutatott Judit néni portréjához tartozik egy bizonyos „jóra törekvő (vagy valami ilyesmi...) ember” (126) története is:

„1965-ben leérettségiztem. Én is tanári pályára álltam. Judit a 10 éves érettségi találkozáson adta kezünkbe – annak idején a továbbtanulási laphoz csatolt – jellemzésünket. [...] Az én »történetemben« a következő elem vált fontossá: *Jóra törekvő* (vagy valami ilyesmi) *ember...* – ez állt egy bekezdés élén. A jellemzést annak idején tantesületi vita emelte határozattá. Judittól tudom, az egyik kolléga felcattant a szöveg hallatán: – *Hát hogy-hogy ember? Hát tanuló...* Judit kitarott álláspontja mellett. A tanulószerep mellett elsődleges mégiscsak emberi mivoltunk.” (126)

„Jól van, Trenyasz!” – Trencsényi elvtárs, Trenyó, Tanár úr, Laci! – „Nem változtál meg!”¹¹ (139) Tőled tudom többek

⁷ A Mihály Ottó pedagógiai tanulmányait tartalmazó jubileumi kötethez komponált előszóban (*Mihály Ottóról jubileumi kötele kapcsán*) olvashatjuk e sorokat. S bár a szerző a nevelésfilozófus paradoxonokon, paradigmákon és antagonizmusokon átívelő szellemi küzdelmeinek és Ludwig van Beethoven IX. d-moll szimfóniájának összevetése kapcsán és végeredményeképpen fogalmaz így, az állítás a neveléstörténet ismertebb és a kötet kevésbé ismert klasszikusainak viszonyában is igaz.

⁸ Ahogy a kötet ily módon meglepi az olvasót, úgy az I. Gyermekesztétikai Hét konferenciáján is ilyesféle élményben részesült a tisztelt publikum, mikor Trencsényi az Úttörőszervezet „központi elvtársaként” és képviselőjeként szót kért – derül ki az *Egy elveszett interjú – avagy mit mondtam volna a Mezei Éva kötetbe* c. kiskollázból. „Hát persze, hiszen én ehhez értettem!” – teszi hozzá a szerző.

⁹ A hetvenes években Váradi István váratlan antréja menti meg szerzőnket a Rottenbiller utcai Úttörő Székház meglátogatásakor az ifjúsági szervezet főigazgatójának invitációjától: „Sz. elvtárs! Vedd tudomásul, hogy Trencsényi a *gyerekekhez* (!) jött!” („Konyak is állt behűtve” – olvashatjuk a *Váradi* c. portréban. 200)

¹⁰ A *Tájékozódás a nyugat-európai alapfokú oktatásról* c. útirajzban olvashatjuk e sorokat egy új pedagógusszerep kontúrjaként. Az már a recenzens elhatározása, hogy az 1985-ben megrendezett madridi konferencia délutáni szekcióülésének e kijelentését összefüggésbe hozza a szerzővel.

¹¹ Így kiált fel Mezei Éva az I. Gyermekesztétikai Hét konferenciáján, miután a már említett „nem protokolláris betonszöveg” szólal meg.

közt, hogy a pedagógia az emberi életidőben mért *találkozások művészete*¹² is. „Már elnézést az illendőnél szubjektívebb befejezésért”¹³ (270) – tenném ki most a pontot, de nincs befejezés: „Mikor mozdulok, ők

ölelik egymást” – így a *Portrék* című fejezet mottója. E mottó történetét egy, a kötetből kimaradt karcolat meséli el. Itt közlöm, a szerző engedélyével, aki levélben küldte el:

„Hoffmann Rózsa, akivel annak idején szimmetrikus helyzetben voltam együtt az OKNT tagja – hol egyetértésben, hol vitában – felkért, ismervé és elismervé a »zenei anyanyelv«, »táncos anyanyelv«, »tárgyi anyanyelv« (sorrendben Kodály, Keszler Mária és Csókos Varga Györgyi nevéhez kötődő fogalmak) egyenjogúsításáért vállalt fellépéseimet, felkért egy írásra az általa szerkesztett »konzervatív folyóirat« , a Mester és Tanítvány számára e kérdéstről. Nem voltam, nem vagyok szociolingvista, de vállaltam a feladatot. Érdekes, bár szerintem némileg egyenetlen, darabos írás lett ebből a gondolkodásból. Sok minden belekerült. Sütő életrajzi esszéiből, más tapasztalatokból (tán még Derrida is, de Réger Zita mindenképp, s valamennyire Bernstein is), a kisebbségi és többségi nyelvhasználat problematikája is belekerült ebbe az írásba – nyilvánvalóan szimmetriák jegyében, a hierarchiák és prioritások elutasítása jegyében, elkerülve bármi »nemzetieskedést«. Mottóul a József Attila-i sort adtam: »Mikor mozdulok, ők ölelik egymást«. S ajánlást is tettem a dolgozat elejére. »Unokáimnak, Ábelnek és Marcipánnak«. Az ajánlás indoklást igényelt, szokásomhoz híven a mottó is kapott hipertextet, lábjegyzetként az eredeti kéziratban. Ábel neve Tamásit idézte (hogy valahol otthon legyünk benne), Marcipánnak ő nevezte unokatestvérét, a Londonban világra jönni készülő – akkor még nevenincs – *Leo*-t, aki magyar anya (a leányom) és angol apa (vajon milyen identitását, »anyanyelvű«?) gyermeke. Jó kis példa a dolgozat mondanivalójához. A szerkesztőség tudtom nélkül levágta a kéziratból. Tán ezért nem került be egyik kötetembe se...”

¹² A *Gábor Ignác emlékezete* c. portré végén olvashatjuk a következő sorokat: „Kedves olvasó, keresd hát te is azokat az emlékeket, mozzanatokot, melyek a te pályáddal, életutaddal, törekvéseiddel találkoznak!” (50)

¹³ Így zárja sorait a szerző a *Dimítrov almafája* c. útirajzban, a személyes kritika feloldásaként, hogy ti. mi volna, ha lenne magyar gyermekkulturális elméleti-kritikai folyóirat – minthogy nincs. Ma sem.